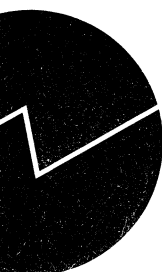

Stein Inge Hove

Nedrustning av forsvaret
En modellbasert analyse

Notater

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING OG HOVEDKONKLUSJONER	2
2. LITT OM MODAG-MODELLEN	2
3. ALTERNATIVE BANER FOR FORSVARSUTGIFTER OG ANDRE OFFENTLIGE UTGIFTER	3
4. NÆRMERE OM DE ENKELTE BANENE	5
4.1 Referansebanen	5
4.2 Nedrustning av forsvaret uten kompenserte tiltak i politikken (Nedrustningsalternativet)	6
4.3 Nedrustning kombinert med skatteletter (Skattealternativet)	9
4.4 Nedrustning og økt kommunalt helsekonsum (Helsealternativet)	12
5. OPPSUMMERING	15
Referanser	17

1. INNLEDNING OG HOVEDKONKLUSJONER

I dette notatet drøftes makroøkonomiske og næringsmessige virkninger av alternativ bruk av forsvarsutgiftene i Norge for perioden 1992 til 2030. Til dette formål har vi brukt SSBs makroøkonomiske modell MODAG. Vi har utført fire fremskrivninger av norsk økonomi. Disse er 1) Referansebanen hvor det militære konsumet vokser slik at det utgjør 3-3,1 prosent av BNP. 2) Et rent nedrustningsalternativ hvor det militære konsumet fjernes i løpet av 14 år. Med utgangspunkt i dette alternativet har vi laget to alternativer hvor de reduksjonene i de offentlige utgiftene som følger av nedrustningen er benyttet til 3) skattelette for husholdningene (Skattealternativet) og 4) økt helsekonsum i kommunene (Helsealternativet). De to siste alternativene er konstruert slik at differansen i referansebanen mellom offentlig konsum (målt i løpende priser) og skatteinntekter fra husholdningene ligger fast.

Analysene er utført under forutsetning av at endringen i forsvarsutgiftene bare skjer i Norge. Dersom en skulle ha foretatt analysen under forutsetning av at reduserte forsvarsutgifter var et mer generelt fenomen, f. eks. at det omfattet alle NATO-land, ville analysen måtte legges opp på en annen måte ved å ta i bruk modeller for internasjonal økonomi. Slike analyser har vært foretatt tidligere (Cappelen, Gleditsch og Bjerkholt 1984), men vi har ønsket å se virkningene på norsk økonomi av en ensidig nedrustning i Norge.

Notatet er bygd opp på følgende måte. I kap. 2 gjør vi kort rede for hvordan den norske økonomien er beskrevet ved modellen MODAG. I kap. 3 gjør vi rede for de forutsetninger om offentlig politikk som er foretatt i de ulike beregningene. Resultatene fra de ulike alternativene beskrives i kap. 4.

Hovedresultatet i denne analysen er at de makroøkonomiske og næringsmessige effektene av reduserte forsvarsutgifter i stor grad avhenger av den alternative ressursbruken. Det er klare forskjeller mellom virkningene når en alternativt øker offentlig helsekonsum sammenlignet med personskattelette. Videre er det klare forskjeller mellom de kortsiktige og langsiktige virkningene. På kort sikt domineres bildet av de direkte virkningene ved etterspørselsbortfallet og av hvordan ressursene reallokeres. Alternativ bruk av midlene på etterspørselskategorier med lavt importinnhold og høy arbeidsintensitet gir for eksempel sterkere sysselsetningsimpulser enn å stimulere etterspørsel med høy marginal importtilbøyelighet. På lang sikt, for eksempel 20-40 år, spiller presset i arbeidsmarkedet en betydelig rolle. Spesielt nærings sammensetningen påvirkes av nivået på ledigheten i et slikt tidsperspektiv. Men selv med en tidshorisont på nær 40 år vil konklusjonene påvirkes av de direkte etterspørselsimpulsene.

2. LITT OM MODAG-MODELLEN

MODAG er en disaggregert modell for norsk økonomi brukt til makroøkonomisk planlegging og analyser av offentlig politikk (Cappelen 1991). MODAG har omtrent 450 adferdsrelasjoner. I modellen er det spesifisert 40 varer, og hver vare kan i prinsippet ha tre forskjellige priser: importpris, eksportpris og pris på norske varer levert til hjemmemarkedet. Mens importprisene og valutakursene er eksogene (det vil si at de gis av modellbrukeren), er fleste øvrige prisene bestemt av variable enhetskostnader og kapasitetsutnytingen hos produsenten samt priser på konkurrerende utenlandske produkter. Enhetskostnadene er delvis bestemt av en kryssløpsstruktur. Lønnskostnadene pr. produsert enhet avhenger av produktiviteten, som igjen gis fra faktoretterspørselsrelasjoner hvor antall timeverk avhenger av relative priser, produksjon og kapitalmengde. Kapitalmengden er gitt fra adferdsrelasjoner hvor produksjonen og driftsresultat er viktigste forklaringsvariable. Eksporten forklares med relasjoner hvor relative import-/eksportpriser og utenlandsk etterspørsel inngår. Men eksport av olje og gass samt bruttofrakter fra skipsfarten, som utgjorde om lag 1/3 av total eksport i 1990, er eksogene.

Importen bestemmes av nivå og sammensetning på innenlandsk etterspørsel samt forholdet mellom norske og utenlandske priser. Konsumetterspørselen bestemmes av disponibel inntekt, samt at nominelle renter er inkludert på kort sikt. Totalt konsum disaggregeres så ved et lineært utgiftssystem hvor konsumetterspørselen på disaggregert nivå avhenger av relative priser. Arbeidstilbudet bestemmes i hovedsak av arbeidslønn etter skatt, ledighet, uføreandeler, etterspørsel av arbeidskraft etter kjønn samt demografiske forhold. De sistnevnte forklaringsfaktorene er viktigst på lang sikt.

Lønnsveksten etter sektor er bestemt av likninger hvor arbeidsledighet inkluderes på en ikke lineær måte. Andre forklaringsvariable på kort sikt er skattesatser, produktivitet og priser. Endringer i produktivitet og priser er etter høyst tre år fullt reflektert i lønningene.

MODAG har i hovedsak keynesiansk karakter på kort og mellomlang sikt, selv om multiplikatoreffektene er relativt små pga. åpenheten til den norske økonomien og de høye marginale skattesatsene. På lang sikt har den versjonen av MODAG som er brukt innslag av neoklassisk karakter, i hovedsak forårsaket av hvordan NAIRU (nonaccelerating inflationary rate of unemployment) bestemmes i lønnsrelasjonene. Lønnsdannelsen i denne versjonen av MODAG beskrives altså ved såkalte phillipskurver.

Lønnsrelasjoner med slike egenskaper er en forenkling av en mer generell relasjon. Flere økonometriske arbeider (Langørgen 1993) viser at disse forenklingene ikke nødvendigvis har støtte i norske data. Vi har likevel valgt å bruke denne relasjonen for å sikre oss den langsiktige likevektsegenskapen på arbeidsmarkedet som følger av spesifikasjonen. Simuleringsperioden i disse analysene er 38 år og langtidsegenskapene til modellen blir derfor i større grad viktig.

Lønnsrespons på skattelette er viktig for konklusjonene. Effektene er usikre men i modellen er det lagt til grunn at personskatter virker likt med konsumprisene på lønningene.

MODAG disaggregerer offentlig konsum til fire grupper: utdanning, administrasjon og diverse tjenesteyting, helse- og sosialtjenester samt militært konsum. De tre førstnevnte er også delt mellom statlige og kommunale myndigheter. Militære utgifter er delt i tre kategorier: lønnsutgifter, større militære anskaffelser og kjøp av andre varer og tjenester. Inndelingen tillater oss å analysere endringer i totale militære utgifter samt endringer i kostnadsstrukturen i den militære sektoren. De tre kostnadskategoriene har særlig ulikt importinnhold. Store våpensystemer er i hovedsak importert, mens utgifter til drift har en kryssløpskorrigert importandel på 0,4-0,5. Lønnskostnader har pr. definisjon ingen direkte påvirkning på importen, men påvirker importen ved at de inngår i de totale lønnsinntektene til husholdningene som så påvirker importen via konsumetterspørselen.

3. ALTERNATIVE BANER FOR FORSVARSUTGIFTER OG ANDRE OFFENTLIGE UTGIFTER

Historisk har militært konsum utgjort om lag 3 prosent av BNP i Norge. Dette er om lag på linje med tilsvarende tall for Sverige og tidligere Vest-Tyskland, men klart lavere enn tallene for andre store NATO-land som USA og Storbritannia. Det er også lavere enn gjennomsnittet for verden som helhet. Dette innebærer for Norges vedkommende at forsvarsutgiftene i løpende priser stort sett har vokst i samme tempo som BNP i løpende priser. Inntil nylig var det innen NATO formulert en politikk målsetting om at forsvarsutgiftene skulle vokse med 3 prosent reelt hvert år. I praksis ble dette i Norge justert ned først til 2,5 prosent og deretter til null som nå er politikken. Med den makroøkonomiske veksten det er grunn til å regne med inn i det neste århundret, ville en slik realvekst ha medført at forsvarsutgiftenes andel av BNP ville ha økt både i faste og løpende priser. Eksempelvis kan vi nevne at i referansebanen som er grunnlaget for de beregningene som omtales i dette notatet, er BNP-veksten fram til år 2030 gjennomsnittlig 1,6 prosent pr. år. Med en realvekst i det militære konsumet på 3 prosent pr. år vil andelen av BNP øke fra 3 prosent i 1991 til over 5 prosent i 2030. I vår referansebane har vi forutsatt at militært konsum skal utgjøre om lag 3 prosent av BNP. Dette er gjort ved at sysselsettingen i forsvaret regnet i antall timeverk er holdt konstant, mens veksten i forsvarets kjøp av varer og tjenester utenom lønnskostnader er tilpasset slik at samlet militært konsum opprettholder sin andel av BNP.

I banen med utelukkende nedrustning av forsvaret har vi redusert alle militære utgifter 10 prosent årlig fra nivået i 1991 frem til år 1999. De resterende 20 prosentene er fjernet gradvis frem til år 2005 slik at de militære utgiftene er lik null fra og med 2006.

I Skattealternativet har vi gitt årlige skatteletter tilsvarende den nominelle reduksjonen i militært konsum som fremkommer ved å se på differansen mellom referansebanen og nedrustningsbanen. Skatteletten er fordelt mellom lønnstakere, selvstendige næringsdrivende og trygdede med andeler som tilsvarer disse tre gruppene innbetalte skatt i 1991.

I det siste fremskrivningsalternativet er de frigjorte ressursene brukt til å øke det kommunale helsekonsumet. Vi har valgt å beholde investeringsbanen i helsesektoren fra referansebanen og kun øke sysselsetting og bruk av vareinnsats. En tolkning av dette kan være at en primært ruster opp det hjemmebaserte helsesystemet. Vi vil dermed vri ressursbruken mot mer arbeids-intensiv virksomhet. I tillegg er innslaget av deltidsarbeid større i helsesektoren enn i forsvaret, slik at en reallokking av timeverkene til helsesektoren fra forsvaret, isolert sett vil gi flere sysselsatte personer. I helsesektoren er den gjennomsnittlige arbeidstiden om lag 60 prosent av arbeidstiden i forsvaret.

De nominelle beløpene som går til hhv. skatteletter og økt helsekonsum er altså beregnet med utgangspunkt i referansebanen og den rene nedrustningsbanen. Det er opplagt at realverdien av disse fastlagte nominelle størrelsene avhenger av presset i økonomien i de aktuelle beregningsalternativene. Hvis vi f. eks. i alternativet med skattelette fikk svært høy økonomisk aktivitet i en avgrenset periode, ville vi for det første få generert et høyt nivå på husholdningenes realinntekt og for det andre få et høyere generelt prisnivå slik at alle nominelle verdier øker ytterligere. Begge momentene medfører at den initiale skatteletten etterhvert utgjør en mindre andel av inntektsøkningen. Derved vil den ekspansive effekten fra politikken dempes relativt til en tilstand med lavere økonomisk aktivitet. Beregningene er altså konstruert slik at de forsterker modellens stabiliserende egendynamikk.

Tabell 1 under oppsummerer forutsetningene for offentlig politikk i de tre beregningene som er utført.

Tabell 1: Alternative forutsetninger om offentlig politikk i de tre beregningsalternativene. Avvik fra referansebanen.

	Militært konsum	Sivilt konsum	Personskatter
Nedrustningsalternativet	Forsvaret rustes ned på 14 år	Som i referansebanen	Som i referansebanen
Nedrustning og skattelette	Som over	Som i referansebanen	Lavere personskatter
Nedrustning og økt sivil konsum	Som over	Økt konsum av helsetjenester	Som i referansebanen

I den første beregningen har vi bare redusert det militære konsumet, mens i de to andre har vi antatt at midlene omfordeles til henholdsvis sivil statlig konsum og skattelette. Beregningene uten ytterligere endringer i den offentlige politikken er tatt med for å få isolert effektene av etterspørselsbortfallet som følger av en nedrustning. Vi har også faset ut inntektene som tilfaller forsvaret ved gebyrsalg (primært inntekter som følger av betaling fra NATO ved forhåndslagring av militært utstyr mm).

Virkningene av å ruste ned forsvaret illustreres ved å sammenlikne resultatene for ulike variable i referansebanen med de i virkningsberegningen. De kortsiktige virkningene vil i alminnelighet være forskjellige fra virkningene på lang sikt. Hva som skal menes med lang sikt kan være vanskelig å vurdere, blant annet fordi det kan være betydelige sykler i svingningene lenge etter at nedrustningen er avsluttet. Vi

har brukt modellen til å beregne virkninger frem til år 2030, altså 25 år etter nedrustningen er avsluttet og vil betrakte dette som lang sikt.

4. NÆRMERE OM DE ENKELTE BANENE

4.1 Referansebanen

Vi har i beregningene tatt utgangspunkt i en modellberegnet referansebane for norsk økonomi fra 1991 til 2030. For virkningsberegninger av disse typene er det av betydning hvor høy arbeidsledigheten er langs referansebanen, mens de beregnede virkningene er mindre avhengig av hvordan referansebanen ellers er utformet. Grunnen til at arbeidsledigheten i referansebanen er viktig, er at endringer i aktivitetsnivået i modellen har små effekter på lønnsveksten når ledigheten i utgangspunktet er høy. Ved lav ledighet kan en ekspansjon i økonomien få større lønnseffekter.

Langs referansebanen har vi lagt til grunn at samlet offentlig konsum vokser med 1,7 prosent pr. år over hele beregningsperioden. Veksten er sterkest i første del av prognoseperioden. Frem til år 2005 er den gjennomsnittlige veksten 2,5 prosent, mens den deretter halveres. BNP-veksten vil være sterkt påvirket av den demografiske utviklingen på lang sikt. Økning i befolkningens gjennomsnittsalder gir lavere vekst et stykke etter år 2000.

BNP-veksten hos våre handelspartnere er antatt å være om lag 2 prosent hele prognoseperioden sett under ett. Også her er veksten forutsatt å være svakere i siste del av perioden og fra år 2010 er veksten antatt å falle til 1,5 prosent pr. år. Oljeinvesteringer er antatt å vokse til 53 mrd. kroner i 1994. Dette er en økning på 15 mrd. kroner fra nivået i 1991. Fra dette toppunktet er det antatt at investeringsnivået gradvis vil avta. Ved inngangen til det neste århundret er de tilbake på det antatte nivået i 1992 og ved utgangen av prognoseperioden er de nede i 25 mrd. kroner.

Med disse antakelsene får vi en ledighet som langsomt avtar fra et beregnet nivå på omlag 6 prosent i 1992 til 3,5 prosent ved århundreskiftet til 2-2,5 prosent ved slutten av prognoseperioden. Veksten i offentlig konsum i 1990-årene samt at nedgangen i investeringer fra fastlands-Norge snur til vekst, bidrar til å redusere ledigheten i denne perioden. Vi mener at utviklingen i disse komponentene er realistiske. Offentlig konsum som andel av BNP faller faktisk svakt i 1990 årene, mens den har steget igjen til dagens nivå i år 2030. Veksten i fastlands-Norges investeringer er ikke sterkere enn at nivået fra 1986 først nås i 1997. Militært konsum som andel av BNP er antatt å være uendret i referansebanen. Fra 1980 til 1991 var veksten i timeverkene i forsvaret 0,4 prosent pr. år i gjennomsnitt, mens vi i referansebanen har lagt til grunn uendret timeverksinnsats. Militære kjøp av varer og tjenester er delt i 2 kategorier, større militære anskaffelser og øvrige kjøp av varer og tjenester. De større militære anskaffelser blir i hovedsak importert, mens de øvrige kjøp av vareinnsats rettes mot innenlands produksjon med en andel i underkant av 0,5. Vi har antatt at det absolutte nivået på større militære anskaffelser i referansebanen holder seg på det budsjetterte nivået for 1992, mens øvrig vareinnsats varierer slik at målsettingen om veksten i militært konsum oppfylles på lang sikt.

Den offentlige forvaltningen hadde et underskudd på budsjettet før lånetransaksjoner i 1992 på omlag 25 mrd. kroner. Nivået på underskuddet vil avta etter en tid og snus til overskudd i 1997. Det påfølgende tiåret betales gjelda som ble akkumulert i denne perioden. Deretter vil den offentlige forvaltningen gjennomsnittlig gå i balanse.

Som følge av moderat vekst i den internasjonale økonomien og økt innenlandsk etterspørsel, vil handelsbalansen som andel av BNP avta fra 7 prosent i 1990 til 5 prosent ved inngangen til neste århundre og videre mot 3,5 prosent i siste del av prognoseperioden. De årlige overskuddene på handelsbalansen medfører at Norge har nedbetalt sin gjeld til utlandet i løpet av 1995. Vi vil derved få stadig høyere netto renteinntekter fra utlandet slik at driftsbalansen som andel av BNP vil vokse fra 3,5 prosent i 1990 til 6 prosent ved århundreskiftet og videre til 14 prosent ved utgangen av prognoseperioden.

Tabell 2: Referansebanen gjennomsnittlig prosentvis vekst

	1992	1995	2000	2010	2020	2030
Offentlig konsum	2,5	2,5	2,4	2,2	1,1	1,2
-Sivilt konsum	3,4	2,4	2,4	2,3	1,1	1,2
-Militært konsum	-3,0	3,1	2,5	1,6	1,4	0,7
Privat konsum	1,7	3,6	2,7	2,2	2,0	1,4
Bruttoinvesteringer fastlands-Norge	-0,4	8,8	4,7	2,1	1,8	0,3
Eksport	1,9	3,8	2,9	1,2	2,0	1,0
Import	4,6	5,7	3,4	2,4	2,2	1,4
BNP	1,9	3,7	2,6	1,4	1,5	0,8
Arbeidsledighetsrate (nivå)	5,8	5,1	3,8	3,4	3,3	2,5
Sysselsetting	0,0	1,4	1,1	0,7	0,4	0,2
Arbeidstilbud	0,4	1,0	0,8	0,7	0,3	0,1
Konsumpriser	2,5	2,8	3,0	2,7	2,8	2,9
Timelønn	3,4	4,3	4,0	4,0	4,1	4,2
Handelsbalanse (andel av BNP i prosent)	6,2	5,3	5,6	4,0	3,3	3,2
Driftsbalanse (andel av BNP i prosent)	2,9	2,9	4,9	7,5	8,4	12,4
Overskudd før lånetransaksjoner i off. forvalt. (andel av BNP i prosent)	-3,6	-2,0	1,6	0,7	0,0	-0,1
Bruttoprodukt:						
Fastlands-Norge totalt	1,6	3,5	2,7	2,1	1,6	1,1
Fastlands-Norge bedrifter	1,2	3,8	2,8	2,1	1,7	1,1
Industri	2,0	3,9	2,6	1,9	1,5	1,0
Bygg og anlegg	-2,4	7,3	4,5	2,5	1,8	0,5
Privat tjenesteyting	1,9	3,5	2,7	2,2	1,8	1,2

4.2 Nedrustning av forsvaret uten kompensierende tiltak i politikken (Nedrustningsalternativet)

I Nedrustningsalternativet har vi altså fjernet forsvaret over perioden 1992 til 2005. Avviket i militært konsum fra referansebanen blir derfor større for hvert år. Første år er etterspørselsbortfallet 2,5 mrd. (1990 kroner) stigende til nær 30 mrd. i 2005 og nær 40 mrd. i 2030. Den årlige og økende negative etterspørselsimpulsen fører til redusert produksjon og import i forhold til referansebanen. Vare- og tjenestekjøpene fra forsvaret retter seg i stor grad mot Bygg- og anleggssektoren og mot Verkstedindustrien. På kort sikt vil inntektsbortfallet for husholdningene medføre at konsum av varige goder reduseres, noe som rammer de tjenesteytende sektorer som omsetter disse godene. I første omgang er det derfor disse næringer som rammes av nedrustningen, men virkningene vil forplante seg videre i økonomien blant annet som følge av redusert etterspørsel etter innsatsvarer. Den generelle produksjonsnedgangen gir følgelig lavere sysselsetting i privat sektor. Det er likevel den direkte effekten av gradvis å fjerne de 55 000 ansatte i forsvaret som dominerer sysselsettingsendringen både på kort og lang sikt. De første årene etter at nedrustningen tar til utgjør reduksjonen av sysselsatte i forsvaret i overkant av 60 prosent av den samlede reduksjonen i antall sysselsatte. I perioden 2005 til 2010 er sysselsettingsreduksjonen 70 000 personer og i 2030 60 000 personer.

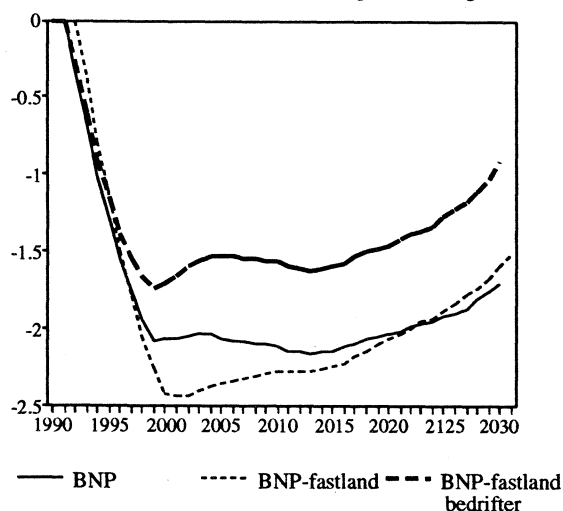
Den økte ledigheten bidrar til å redusere veksten i lønningene. Siden ledigheten de første årene i referansebanen er relativt høy blir den lønnsdempende effekten moderat. Produktiviteten blir noe forverret som følge av gjennomgående lavere vekst i produksjonen, men ikke mer enn at kostnader pr. produsert enhet avtar. Som følge av det etter hvert lavere kostnadsnivået, vinner norske bedrifter markedsandeler både på hjemmemarkedet og i utlandet.

Det generelle fallet i produksjonen gir også en reduksjon i investeringene, og derav igjen en produksjonsnedgang i de sektorer som produserer investeringsvarer. Effekten på investeringene fra produksjonsnedgangen dempes noe av at lavere kostnader gir økte overskudd i bedriftene og derved økt investeringsetterspørsel. Det reduserte lønnsnivået gir også en substitusjon fra bruk av kapital og vareinnsats til bruk av arbeidskraft som motvirker tendensen til redusert sysselsetting. Økt ledighet bidrar også til at arbeidstilbudet avtar. Effekten av redusert arbeidstilbud gjør at antall ledige personer øker med bare om lag det halve av reduksjonen i antall sysselsatte.

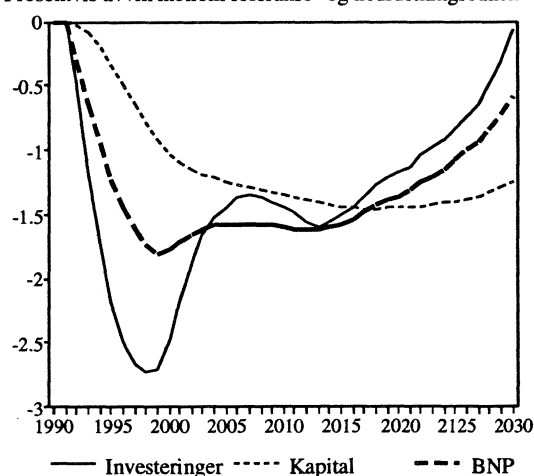
I figur 2 vises et typisk trekk for samvariasjon mellom bruttoprodukt, kapital og realinvesteringer. Når produksjonen, og bruttoproduktet faller vil "ønsket kapitalmengde" også falle. Dette gir et relativt stort fall i investeringene på kort sikt, mens de i større grad følger utviklingen i produksjonen etter at det nye nivået på kapitalmengden er nådd. De beregnede effektene på makrostørrelsene varierer over tid. For privat konsum og eksport er effektene økende over tid. Bruttoinvesteringene har en svak syklisk bevegelse. Som følge av lavere produksjonsvekst er det særlig lave bruttoinvesteringer i en mellomliggende periode fordi bedriftene ønsker å ha en lavere kapitalbeholdning. Når denne lavere kapitalbeholdningen er nådd følger bruttoinvesteringene veksten i produksjonen igjen. Effekten på BNP-veksten er sterkest frem under selve nedrustningsperioden og deretter er veksten om lag som i referansebanen. På lang sikt beveger arbeidsledigheten seg mot nivået i referansebanen. I 2030 er avviket i ledigheten redusert til vel halvparten av avviket ved avslutningen av nedrustningen. Selv om modellen er basert på at ledigheten vender tilbake til vel 2,5 prosent tar det meget lang tid.

I figur 1 er utviklingen i BNP, BNP for fastlandsøkonomien og BNP for privat næringsvirksomhet i fastlands-Norge gjengitt. Når det meste av den tidsutstrakte del av tilpasningen er fullført, er BNP redusert med omlag 2/3 av endringene i vareetterspørselen fra forsvaret. Mye av reduksjonen i BNP er en direkte effekt fra redusert bruttoprodukt i offentlig sektor. For privat sektor finner vi at ved århundreskiftet har BNP blitt redusert med omlag 60 prosent og i år 2030 om lag med 1/3 av reduksjonen av vareetterspørselen fra forsvaret. På lang sikt er reduksjonen i import omtrent like stor som reduksjonen i vareetterspørselen fra forsvaret. Dette skyldes dels at det direkte importinnholdet i disse varekjøpene er høyt og dels multiplikatoreffekter av lavere produksjon i private næringer og lavere konsumetterspørsel. Etterspørselseffektene dominerer altså også på lang sikt. Dette er ikke så overraskende siden vi har en vedvarende og økende endring i offentlig etterspørsel. Økningen i ledigheten gir som nevnt lavere lønnsvekst. Dette medfører lavere kostnader for bedriftene slik at både veksten i konsumpriser og eksportpriser blir lavere enn i referansebanen. Lavere vekst i eksportpriser medfører bedret konkurransevne for norske bedrifter slik at verdiskapningen i privat sektor tar seg noe opp på lang sikt.

FIGUR 1. BRUTTONASJONALPRODUKT
Prosentvis avvik mellom referanse- og nedrustningsbanen

FIGUR 2. BRUTTOINVESTERINGER, KAPITAL OG BRUTTOPRODUKT. FASTLANDS-NORGE EKS. BOLIGER
Prosentvis avvik mellom referanse- og nedrustningsbanen

Handelsbalansen bedres ved en nedrustning av forsvaret. Dette skyldes både lavere import og økt eksport. Mye av reduksjonen i import som følger direkte av den reduserte vareetterspørselen fra forsvaret. Videre vil fallet i privat konsum også gi lavere import. Eksportvolumet øker som følge av reduksjonen i eksportprisene. Eksportinntekter fra forsvaret faller bort ved nedrustningen. Som andel av BNP er handelsbalansen bedret med om lag 1,5 prosentpoeng ved utgangen av nedrustningsperioden, og om lag 2 prosentpoeng ved utgangen av simuleringsperioden. Bedringen i handelsbalansen medfører at Norges gjeld overfor utlandet reduseres og vi får økte netto renteinntekter. Dette akkumuleres over hele simuleringsperioden og forklarer den tiltakende bedringen i driftsbalansen overfor utlandet som ikke skyldes endringer i handelsbalansen.

Den offentlige budsjettbalansen bedres selvfølgelig av å redusere utgiftene til forsvaret. Den samlede effekten på budsjettbalansen blir større enn denne initiale effekten da statens netto fordringer øker slik at netto renteinntekter også øker i fremtidige perioder. Denne effekten motvirkes noe av at et lavere aktivitetsnivå gir både lavere skatteinntekter og momsinnntekter.

Som vi ser i tabell 3 er endringen i offentlig overskudd før lånetransaksjoner grovt sett lik endringen på driftsbalansen overfor utlandet. Dette tilsvarer at samlet nettosparing i foretak og husholdningsektorene er lite påvirket av de realøkonomiske endringene som følger av nedrustningen. Forklaringen er at husholdningenes utgifter stort sett bestemmes av inntektene, mens utgifter og inntekter i private foretak i hovedsak bestemmes av samme variabel, nemlig produksjonen. Sparingen i privat sektor vil altså tendere mot nivået fra referansebanen såfremt relative priser og realrente ikke endres vesentlig. I MODAG har vi ingen tilsvarende effekter for offentlig sparing, slik at økningen i netto formue må plasseres i utlandet.

Om lag 12 prosent av produksjonsnedgangen i privat sektor finner sted i industrien i år 2000, mens industriproduksjonen faktisk blir større enn i referansebanen litt etter år 2010, og er om lag 2,5 prosent høyere ved utgangen av prognoseperioden. Produksjonsnedgangen de første årene i industrien skyldes primært de direkte virkningene av etterspørselsbortfallet fra forsvaret. Det er spesielt investeringsvare- og verkstedindustrien som påvirkes ved bortfallet av militære leveranser. Dette bildet forsterkes av den generelle nedgangen i investeringsnivået. På lengre sikt vil lavere lønnsvekst og derved lavere vekst i eksportprisene gi bedret konkurransevne. Derved motvirkes det direkte etterspørselsbortfallet fra forsvaret ved at industrien vinner markedsandeler både innenlands og på verdensmarkedet. Spesielt utekonkurrerende industri og verkstedsindustrien drar nytte av den gradvise bedringen i konkurransevnen. Blant andre næringer er det mindre innslag av utenlandsk konkurranse og derfor er det få tegn til oppgang etter århundreskiftet. Utviklingen i konsumvareindustrien er sterkt påvirket av utviklingen i privat konsum. Den gradvise bedringen i konkurransevnen til industrien gir økt eksport og lavere importandeler. Av øvrige næringer er det særlig Bygge- og anleggssektoren som får redusert produksjonen da en betydelig andel av de militære varekjøpene rettes mot denne sektoren. Den negative utviklingen i denne sektoren forsterkes ved at bygningsinvesteringer også faller. De tjenesteytende næringer påvirkes i stor grad av utviklingen i det private konsumet og får følgelig en varig nedgang i produksjonen.

Hovedforskjellen mellom effektene på industrien og de øvrige næringer ligger de beregnede effektene av lavere kostnader pr. produsert enhet. For industrinæringene slår dette ut i økte markedsandeler, og på lang sikt er de positive effektene av dette større enn den negative effekten fra redusert innenlandsk etterspørsel. Privat tjenesteyting og Bygg og anlegg, som i liten grad er direkte utsatt for utenlandsk konkurranse, rammes derfor sterkere av etterspørselssvikten fra hjemmemarkedet.

Tabell 3: Redusert militært konsum. Avvik fra referansebanen

	1992	1995	2000	2010	2020	2030
Offentlig konsum	-1,6	-6,7	-12,9	-13,9	-14,2	-13,5
-Sivilt konsum	0,0	-0,1	-0,2	-0,0	-0,0	-0,1
-Militært konsum	-11,3	-46,5	-89,2	-100	-100	-100
Privat konsum	-0,2	-0,6	-0,8	-1,3	-2,3	-3,1
Bruttoinvesteringer fastlands-Norge	-0,3	-2,0	-1,4	-1,2	-1,5	-1,6
Eksport	-0,0	-0,1	-0,1	0,2	0,7	1,6
Import	-0,5	-1,9	-3,2	-4,0	-4,6	-5,1
BNP	-0,3	-1,3	-2,1	-2,1	-2,0	-1,7
Arbeidsledighetsrate (nivå)	0,2	1,0	1,7	1,5	1,3	1,0
Sysselsetting	-0,4	-1,6	-3,0	-2,9	-2,7	-2,4
Arbeidstilbud	-0,1	-0,6	-1,2	-1,5	-1,4	-1,3
Konsumpriser	0,0	0,0	-0,2	-1,2	-2,4	-4,3
Timelønn ¹⁾	0,0	-0,3	-1,0	-3,7	-6,1	-10,0
Handelsbalanse (andel av BNP nivå)	0,2	0,8	1,3	1,6	2,0	2,1
Driftsbalanse (andel av BNP nivå)	0,2	0,9	2,0	3,8	6,7	11,1
Overskudd før lånetransaksjoner i off. forvalt. (andel av BNP nivå)	0,1	0,5	1,5	3,6	6,5	11,8
Bruttoprodukt:						
Fastlands-Norge	-0,4	-1,6	-2,5	-2,4	-2,3	-1,9
Industri	-0,2	-0,9	-1,1	-0,3	1,0	2,9
Prod. av konsumvarer	-0,1	-0,3	-0,4	-0,1	0,3	1,2
Prod. av vareinnsats og inv.varer	-0,5	-2,0	-2,7	-1,8	-0,6	1,5
Treforedling	-0,1	-0,3	-0,3	1,0	2,4	3,7
Prod. av kjemiske råvarer	0,0	0,1	0,2	0,9	2,0	3,2
Prod. av metaller	0,0	-0,1	-0,0	0,6	1,4	2,6
Verkstedssind	-0,5	-1,5	-1,2	0,9	3,6	7,4
Prod. av skip og plattformer	0,0	0,0	-0,1	-0,2	-0,3	-0,6
Bygg og anlegg	-0,7	-3,8	-5,2	-5,5	-6,3	-7,2
Privat tjenesteyting	-0,3	-1,1	-1,8	-1,8	-1,9	-1,6

¹⁾ Eksklusiv forsvaret.

4.3 Nedrustning kombinert med skattelette (Skattealternativet)

I beregningen som omtales i dette avsnittet antar vi at husholdningene får en skattelette som tilsvarer reduksjonen i militært konsum når referansebanen sammenliknes med den rene nedrustningsbanen. Skatteletten er fordelt på lønnstakere, trygdede og selvstendige næringsdrivende etter de andeler disse gruppene betalte av den samlede inntektsskatten i 1991.

Det er to primære ekspansive effekter på økonomien av å gi skattelette. For det første vil en permanent skattelette gi varig økning i husholdningenes disponible inntekt og derved gi høyere privat konsum og boliginvesteringer. Ved et lavere skattenivå kan en gitt reallønn oppnås med et lavere nominelt lønnsnivå. Derved vil skattelette motivere til lønnsmoderasjon og følgelig bedre konkurransevnen for de næringer som ikke er skjermet mot utenlandsk konkurranse. Vi gir årlige skatteletter fram til år 2005 og får følgelig lavere vekst i lønningene i denne perioden. Etter nedrustningen er avsluttet vil utviklingen i skattesatsene være som i referansebanen og isolert sett bidrar dette til lik utvikling i timelønnsveksten. Men selve lønnsnivået vil være lavere slik at konkurranseutsatte næringer har fått en varig bedring i sin konkurransevne.

På kort sikt går samlet BNP ned, fordi husholdningene ikke øker etterspørselen i like stor grad som offentlig etterspørsel er redusert. De positive etterspørselsimpulsene fra privat sektor og utlandet oppveier etter hvert de negative effektene fra bortfallet av militære leveranser. Mot slutten av århundret blir verdiskapningen i privat sektor høyere enn i referansebanen og den holder seg 1-1,5 prosent over referansebanen de siste 30 årene av beregningsperioden. Dette impliserer at den initiale negative effekten på BNP totalt er borte etter 10 år og på lang sikt er BNP om lag som i referansebanen.

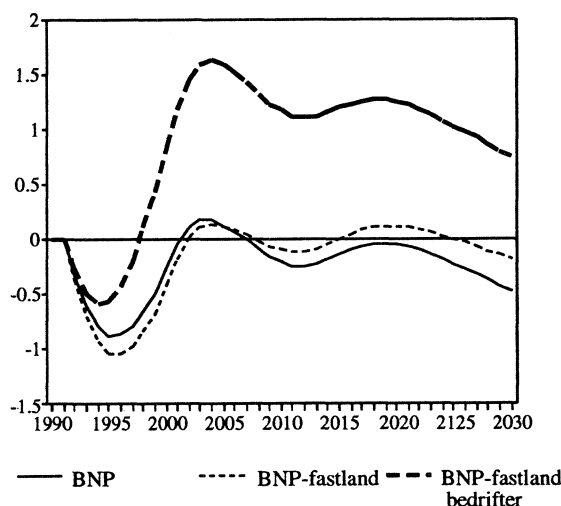
Lønnsnivået reduseres i forhold til referansebanen både fordi skatteletten har en direkte effekt på lønnsveksten og fordi ledigheten øker noe. Når vi sammenlikner lønnsutviklingen med den rene nedrustningsbanen, ser vi at lønnsnivået blir lavere på kort og mellomlang sikt og om lag lik mot slutten av beregningsperioden. På kort sikt domineres lønnsutviklingen av effekten fra skattelettene. Etter perioden med årlige skatteletter vil økt produktivitet i konkurranseutsatte næringer, som hovedsaklig skyldes bedring i konkurransevnen, gi rom for høyere lønnsvekst i disse næringene. Lavere nivå på ledighetsraten bidrar også til å øke lønnsveksten noe. Derved vil lønningene i økonomien som helhet presses opp mot nivået fra nedrustningsbanen. Ved utgangen av simuleringsperioden er faktisk lønnsnivået høyere enn i nedrustningsbanen. Dette "fortegniskifte" er i større grad et resultat av at realverdien på skatteletten avtar i slutten av perioden (som forklart i kapittel 3 s.4) enn av stabiliserende effekter i selve modellen.

På kort og mellomlang sikt er det økningen i privat konsum og boliginvesteringene som dominerer makro-bildet. Disse primære etterspørselsimpulsene bidrar til økt innenlandsk produksjon slik at næringslivets investeringer også tar seg opp etter hvert. På litt lengre sikt vil den omtalte bedringen i konkurransevnen gi seg utslag i økt eksport og lavere import i konkurranseutsatte næringer. For importen totalt vil likevel importlekkasjer fra økt innenlandsk etterspørsel dominere.

Konkurranseutsatt sektor, som inneholder alle industrisektorer, får etterhvert en vekst i produksjonen som følge av bedring i konkurransevnen gjennom nedrustningsperioden. Det er dog den delen av industrien som produserer for hjemmemarkedet, det vil si konsum- og investeringsvare produserende industri, som får den mest markerte oppgangen både på mellomlang og lang sikt. Produksjonsutviklingen i Bygge- og anleggssektoren er også svakere på lang sikt i dette alternativet, men som følge av økte boliginvesteringer blir de negative effektene mindre enn i den rene nedrustningsbanen. Når vi sammenlikner med den rene nedrustningsbanen er det først og fremst i de tjenesteytende næringer hvor produksjonen øker på lang sikt. Dette er en direkte følge av økningen i privat konsum. Derved følger det også at sysselsettingen vris mot disse næringene.

Som nevnt er ikke aktivitetsøkningen i privat sektor sterk nok til at ledighetsraten vender tilbake til nivået fra referansebanen. Mot slutten av simuleringsperioden nærmer den seg snarere nivået fra nedrustningsbanen og er således om lag 1 prosentpoeng høyere enn i referansebanen. Men ledighetsraten er lavere gjennom hele simuleringsperioden og reallønnsnivået etter skatt er høyere enn i nedrustningsbanen. Begge disse forhold trekker i retning av høyere arbeidstilbud slik at det er en høyere sysselsetting i dette alternativet selv om ledighetsratene er like. Mens sysselsettingen i privat sektor avtok i nedrustningsbanen både på kort og lang sikt, så gir dette alternativet økt sysselsetting i privat sektor fra og med århundreskiftet. Økningen i antall sysselsatte er likevel ikke sterk nok til å øke den samlede sysselsettingen på noe tidspunkt i forhold til referansebanen. Videre avtar også økningen noe etterhvert som arbeidsmarkedet strammer seg til mot slutten av beregningsperioden.

FIGUR 3. BRUTTONASJONALPRODUKT
Prosentvis avvik mellom referanse- og skattebanen

Driftsbalansen overfor utlandet forverres noe i forhold til den rene nedrustningsbanen til tross for bedret konkurransevne og økt eksport. Dette skyldes primært at økningen i det private konsumet genererer økt import. Importøkningen fra økt konsum er imidlertid ikke så sterk at driftsbalansen forverres i forhold til referansebanen.

Den initiale effekten på det offentlige budsjettbalanse er lik null. De første årene svekkes likevel budsjettbalansen fordi aktivitetsnivået reduseres. Etter noen år blir aktiviteten i fastlands-Norge større enn i referansebanen slik at det offentlige inntekter øker.

Dermed ville det vært rom for ytterligere skattelette etter år 2000 uten at de offentlige budsjetter hadde blitt svekket i forhold til referansealternativet. Dersom skattenivået hadde blitt tilpasset slik at den offentlige budsjettbalansen hadde vært uendret i forhold til referansealternativet, ville dette gi ytterligere stimulans til både produksjonen og sysselsettingen i privat sektor. Overskuddet på driftsbalansen ville trolig forverres som følge av at økt privat konsum genererer økt import.

Tabell 4: Redusert militært konsum og skattelette. Avvik fra referansebanen

	1992	1995	2000	2010	2020	2030
Offentlig konsum	-1,6	-6,8	-13,2	-14,3	14,7	-13,9
Privat konsum	-0,2	0,2	3,0	2,3	1,8	-0,2
Bruttoinvesteringer fastlands-Norge	-0,3	-0,8	3,0	1,5	0,9	-1,1
Eksport	0,0	-0,1	0,0	0,5	1,1	1,8
Import	-0,5	-1,5	-1,0	-2,6	-2,8	-3,9
BNP	-0,3	-0,9	-0,3	-0,2	-0,1	-0,5
Arbeidsledighetsrate (nivå)	0,2	0,9	1,1	1,1	1,0	0,9
Sysselsetting	-0,3	-1,4	-1,6	-1,6	-1,6	-1,8
Arbeidstilbud	-0,1	-0,4	-0,4	-0,6	-0,6	-0,9
Konsumpriser	0,0	-0,5	-1,5	-2,5	-3,2	-4,4
Timelønn ¹⁾	-0,3	-1,6	-3,8	-5,7	-7,0	-9,6
Handelsbalanse (andel av BNP nivå)	0,2	0,5	0,3	1,0	1,2	1,6
Driftsbalanse (andel av BNP nivå)	0,2	0,7	0,7	2,0	3,5	6,6
Overskudd før låntransaksjoner i off. forvalt. (andel av BNP nivå)	-0,1	-0,3	0,5	1,5	3,4	7,2
Bruttoprodukt:						
Fastlands-Norge totalt	-0,4	-1,1	-0,3	-0,2	-0,1	-0,5
Fastland-Norge bedrifter	-0,3	-0,7	0,9	0,9	0,9	0,2
Industri	-0,2	-0,4	0,8	1,5	2,4	3,3
Prod. av konsumvarer	0,0	0,1	1,0	1,0	1,3	1,5
Prod. av vareinnsats og inv.varer	-0,5	-1,1	0,7	1,2	2,0	2,5
Treforedling	-0,1	0,1	1,2	2,3	2,7	3,2
Prod. av kjemiske råvarer	0,0	0,3	0,8	2,2	3,6	4,2
Prod. av metaller	0,0	0,1	0,7	1,5	2,0	2,7
Verkstedvind	-0,4	-0,8	1,1	2,6	4,3	6,7
Prod. av skip og plattformer	0,0	0,0	-0,1	-0,2	-0,3	-0,5
Bygg og anlegg	-0,7	-2,7	-0,5	-1,8	-3,0	-5,9
Privat tjenesteyting	-0,3	-0,5	1,2	1,6	1,6	0,8

¹⁾ Se merknad 1) tabell 2.

4.4 Nedrustning og økt kommunalt helsekonsum (Helsealternativet)

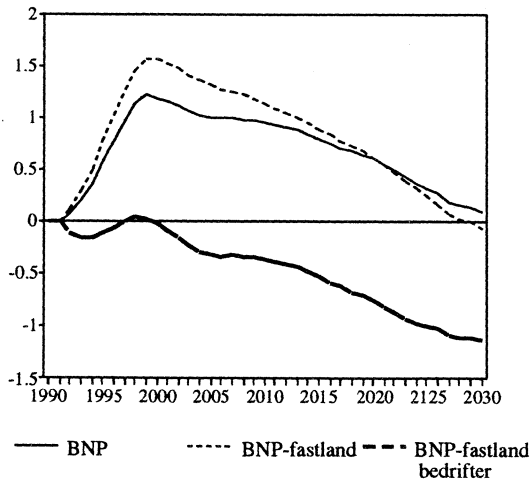
I dette avsnittet omtales beregningene hvor det kommunale helsekonsumet øker like mye som det militære konsumet ble redusert. Vi har forutsatt at økningen i helsekonsumet fordeles proporsjonalt på utgifter til sysselsetting og kjøp av varer og tjenester, mens investeringene i helsesektoren er som i referansebanen. Helsevesenet er en typisk arbeidsintensiv sektor, og en virkningsberegning av denne typen gir derfor relativt store utslag i sysselsettingen målt ved utførte timeverk. Videre er også innslaget av deltidsarbeidende betydelig i helsesektoren, noe som kan belyses ved at gjennomsnittlig arbeidstid pr. ansatt i den kommunale helsesektoren er 60 prosent av arbeidstiden i forsvaret. Vi har forutsatt at den gjennomsnittlige arbeidstiden pr. ansatt ikke endres i forhold til referansebanen. Derved får vi relativt mange sysselsatte for en gitt økning i utførte timeverk. Økningen i sysselsatte i helsesektoren vil trappes opp etter hvert som forsvaret reduseres. I 2005 er antall sysselsatte i offentlig forvaltning økt i overkant av 70 000 personer, det vil si med 9 prosent, mens den tilsvarende økningen i timeverksbruken kun er 4 prosent. Ved utgangen av simuleringsperioden faller denne differansen til under 50 000 personer. Dette skyldes at lav ledighet presser både det generelle lønnsnivået og lønnsnivået i offentlig sektor opp. En gitt økning i nominelle lønnskostnader tilsvarer dermed en mindre økning i timeverksbruken i helsesektoren.

En generell økning i sysselsettingen medfører at tilbudet av arbeidskraft øker. Slike effekter er spesielt tydelige når sysselsettingsveksten skjer i tradisjonelle kvinneyrker. Isolert sett antas økningen i tilbudet av arbeidskraft å bli om lag 60 prosent av sysselsettingsøkningen når denne kommer i helsesektoren. En ren overføring av sysselsetting fra forsvaret til helsesektoren (ikke overføring av individer, men av antall sysselsatte) vil altså bidra til å øke ledigheten, da hjemmeværende kvinner melder seg på arbeidsmarkedet mens de mannlige sysselsatte ikke i samme grad trekker seg ut av arbeidsstyrken. Det er altså konsekvensene av å allokere ressurser til en mer arbeidsintensiv sektor som sikrer at samlet sysselsetting kan øke og ledigheten avta.

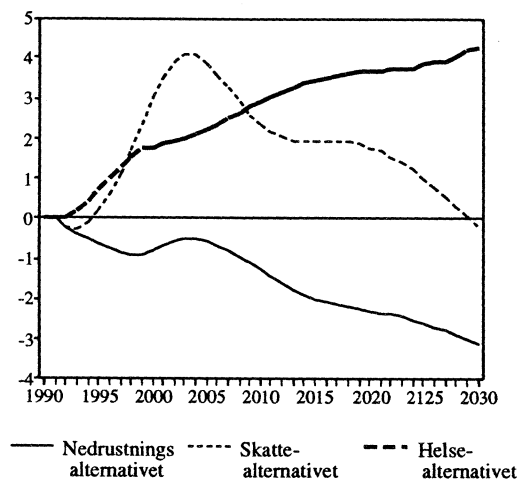
De kortsiktige effektene på BNP er klart positive. Bruttoproduktet for sivil offentlig sektor øker mer enn det militære bruttoprodukt avtar slik at den positive effekten på BNP på kort og mellomlang sikt blir større enn banen med skattelette. For innværende sekel er effektene på verdiskapningen i privat sektor små. Det stramme arbeidsmarkedet vil etter hvert gi sterkere lønnsvekst slik at konkurransevnen forverres. På lang sikt faller derved aktiviten i de konkurranseutsatte næringer og verdiskapningen i privat sektor som helhet faller mot nivået i den rene nedrustningsbanen. Dette bidrar til at den positive effekten på BNP er borte ved utgangen av beregningsperioden.

Også i dette scenariet er det utviklingen i privat konsum og boliginvesteringer som dominerer makro-bildet på kort sikt. Disse endringene er faktisk større enn i skattealternativet for tilsvarende periode. Det er to hovedårsaker til dette. Selv om husholdningene ikke nyter godt av skatteletter så vil lønnsinntektene fra de nyansatte i helsesektoren medføre at inntektsutviklingen ikke blir betydelig svakere i dette alternativet. Videre vil konsumet av de varige forbruksgodene, som står for det meste av konsumøkningen de første årene, framskyndes tidsmessig relatert til de øvrige scenariene. Dette forklares ved at usikkerheten om fremtidig inntektsutvikling har betydning for anskaffelse av slike varer. Da ledigheten faller i denne perioden vil usikkerheten reduseres og bidra til midlertidig økning i boliginvesteringer og konsum av varige goder. På lengre sikt vil inntektsutviklingen i større grad forklare konsumutviklingen. Det stramme arbeidsmarkedet gir relativt sterk vekst i lønnsinntektene slik at det private konsumet også de siste 20 årene av beregningsperioden vokser sterkere enn i skattealternativet. Den sterke lønnsveksten medfører imidlertid også at de konkurranseutsatte næringene taper markedsandeler både på eksportmarkedet og hjemmemarkedet. Eksportutviklingen er følgelig svakere enn i de øvrige scenariene. Samtidig vil presset i arbeidsmarkedet øke prisnivået slik at mye av økningen i innenlandsk etterspørsel rettes mot importerte varer. Til tross for bortfallet av den importholdige vareinnsatsen fra forsvaret, blir samlet import på lang sikt høyere enn i referansebanen. Inntektsveksten medfører at boliginvesteringene også i dette tilfellet vokser relativt til referansebanen. Investeringene i næringslivet faller derimot under nivået fra referansebanen og etter år 2020 ligger de også under nivået fra den rene nedrustningsbanen.

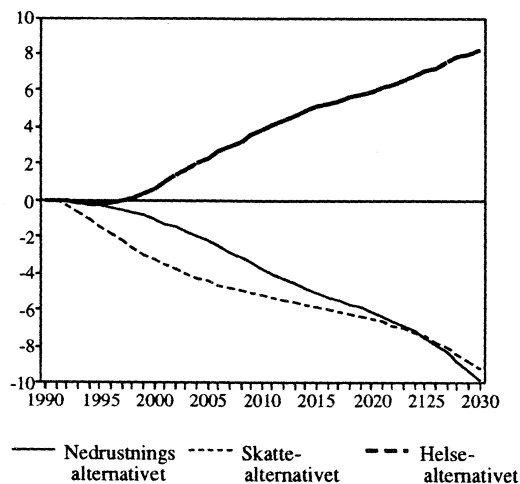
FIGUR 4. BRUTTONASJONALPRODUKT
Prosentvis avvik mellom referanse- og helsebanen

FIGUR 5. PRIVAT KONSUM
Prosentvis avvik fra referansebanen

FIGUR 6. GJENNOMSNTTLIG TIMELØNNSATS.
PRIVAT NÆRINGSVIRKSOMHET. FASTLANDS-NORGE
Prosentvis avvik fra referansebanen

Det er som nevnt Verkstedindustrien og Bygge- og anleggssektoren som rammes hardest ved bortfallet av militære leveranser. Økningen i varekjøp fra den offentlige helsesektoren kompenseres bare delvis for dette. Disse retter seg i stor grad mot privat tjenesteyting slik at de direkte etterspørselsimpulsene fra offentlig sektor bidrar til en vridning i verdiskapning mot privat og offentlig tjenesteyting. Derved avtar industriproduksjonen også på kort sikt, til tross for noe økning i etterspørselen fra privat sektor og den offentlige helsesektoren. På lengre sikt medfører økningen i offentlig sysselsetting et betydelig press i arbeidsmarkedet. Dette gir som nevnt høy lønnsvekst og forverret konkurranseevne. For industrien medfører dette en betydelig reduksjon i aktivitetsnivået og ved utgangen av beregningperioden er bruttoproduktet om lag 8 prosent lavere enn i skattebanen. Vi får også i dette tilfellet en økning i boliginvesteringene som følge av inntektsøkningen, noe som delvis motvirker de negative etterspørselsstimulanse- ne mot Bygg- og anleggssektoren. Veksten er likevel ikke større enn at produksjonen også i dette alternativet faller i forhold til referansebanen, men på lang sikt vil Bygg- og anleggssektoren komme bedre ut enn i skattealternativet. Verdiskapningen i privat tjenesteyting blir svakt bedre enn i referansebanen. Når vi sammenlikner med utviklingen i skattealternativet, ser vi at verdiskapningen på kort sikt blir noe bedre. Dette henger først og fremst sammen med etterspørselsimpulsene fra kommunal vareinnsats, boligbyggingen og det private konsumet. På mellomlang og lang sikt ligger verdiskapningen i tjenestesektorene under nivået fra skattealternativet. I en mellomliggende periode virker dette opplagt da det private konsumet ligger under nivået fra skattealternativet. På lang sikt skjer dette til tross for høyere privat konsum (de siste 20 årene av beregningene). Forklaringen på dette er først og fremst at prisene på tjenestekonsum i større grad enn andre konsumkategorier er influert av det innenlandske kostnadsnivået. Husholdningenes konsumetterspørsel substitueres derved vekk fra tjenestekonsum og aktiviteten i tjenesteproduserende næringer faller. Deler av privat tjenesteyting må også betraktes som utsatt for utenlandsk konkurranse slik at forverringen i konkurranseevnen også spiller en viss rolle for aktivitetsutviklingen. Men ser vi privat og offentlig tjenesteyting under ett så vil dette scenariet være en beskrivelse av en fremtid med klar vridning av den økonomiske aktivitet mot nettopp tjenesteyting.

Den økte sysselsettingen i offentlig sektor bidrar til å presse den generelle lønnsveksten opp slik at sysselsettingen i private næringer blir lavere enn i referansebanen. Som antydnet bidrar dette til at ledighetsraten vender tilbake til nivået fra referansebanen ved utgangen av beregningsperioden. Vi får altså et klassisk eksempel på "crowding-out" effekter ved ekspansiv offentlig politikk. Sysselsettingsnedgangen i privat sektor er likevel ikke sterkere enn at samlet sysselsetting øker klart. Vi har også fått en vridning i sammensettingen av de sysselsatte til virksomhet med tradisjonelt høy kvinneandel fra virksomhet med tradisjonelt lavere kvinneandel. Selv om antall sysselsatte har økt mens verdiskapningen er som i referansebanen er ikke produktiviteten i økonomien som helhet særlig påvirket. Dermed kan også konklusjonene i scenariet ses på som resultater av større arbeidsdeling mellom personer.

På kort sikt bedres handelsbalansen også i dette scenariet. Dette skyldes hovedsaklig den direkte importreduksjonen som følger av lavere aktivitet i forsvaret. Noe etter år 2010 medfører forverringen i konkurransevnen at dette endres, da vi både får lavere eksport og økt import. Det høye private konsumet bidrar også til å øke importen. Dersom vi betrakter overskuddet på driftsbalansen som andel av BNP, så er ikke avviket fra referansealternativet mer dramatisk enn endringen vi observerte fra 1988 til 1990.

Budsjettbalansen for offentlig sektor er om lag som i referansebanen. I skattealternativet ga det økte aktivitetsnivået i privat sektor bedret budsjettbalanse. Slike effekter er ikke fremtredende i dette alternativet.

Tabell 5: Redusert militært konsum, økt helsekonsum. Avvik fra referansebanen

	1992	1995	2000	2010	2020	2030
Offentlig konsum	0,0	-0,1	-0,7	-2,1	-3,9	-5,4
Privat konsum	0,0	0,7	1,8	2,9	3,7	4,3
Bruttoinvesteringer fastlands-Norge	-0,1	0,3	1,1	0,6	0,1	-0,1
Eksport	0,0	-0,2	-0,4	-0,9	-1,4	-2,0
Import	-0,2	-0,7	-1,0	-0,5	0,0	0,5
BNP	0,1	0,6	1,2	0,9	0,6	0,1
Arbeidsledighetsrate (nivå)	0,0	-0,4	-0,9	-0,6	-0,5	-0,2
Sysselsetting	0,3	1,5	3,1	2,8	2,4	1,4
Arbeidstilbud	0,3	1,1	2,2	2,1	1,8	1,2
Konsumpriser	0,0	-0,1	0,2	1,7	2,3	4,3
Timelønn ¹⁾	0,0	-0,2	0,4	3,5	5,5	7,9
Handelsbalanse (andel av BNP nivå)	0,1	0,1	0,2	0,0	-0,3	-0,4
Driftsbalanse (andel av BNP nivå)	0,1	0,2	0,3	0,2	-0,2	-0,7
Overskudd før lånetransaksjoner i off. forvalt. (nivå mrd.)	0,0	0,2	0,5	0,6	0,7	0,4
Bruttoprodukt:						
Fastlands-Norge totalt	0,1	0,7	1,4	1,1	0,7	0,1
Fastlands-Norge bedrifter	-0,1	-0,1	0,0	-0,3	-0,6	-0,8
Industri	-0,1	-0,3	-0,5	-1,9	-3,2	-4,4
Prod. av konsumvarer	0,0	0,3	0,7	0,3	-0,1	-0,6
Prod. av vareinnsats og inv.varer	-0,3	-0,6	-1,0	-2,5	-4,0	-5,5
Treforedling	0,0	0,0	-0,2	-1,6	-2,5	-2,6
Prod. av kjemiske råvarer	0,0	0,0	-0,1	-1,2	-2,8	-4,0
Prod. av metaller	0,0	0,0	-0,2	-1,2	-2,0	-2,6
Verkstedsind	-0,3	-0,8	-1,3	-4,0	-6,1	-7,9
Prod av skip og plattformer	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,2
Bygg og anlegg	-0,6	-1,3	-1,6	-2,3	-2,7	-2,9
Privat tjenesteyting	-0,1	0,0	0,4	0,4	0,3	0,1

¹⁾ Se merknad 1) tabell 2.

5. OPPSUMMERING

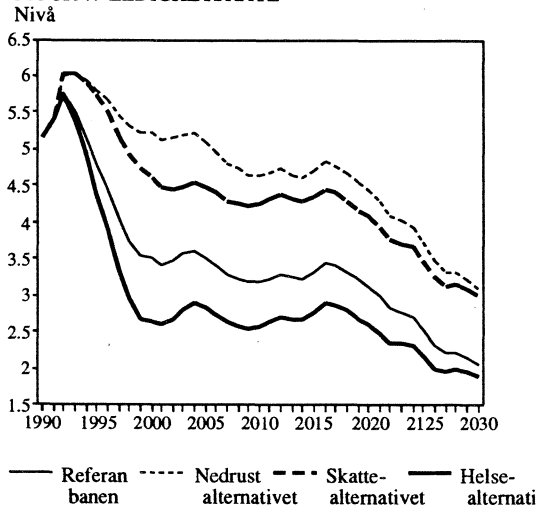
Vi har i dette notatet forsøkt å belyse makroøkonomiske og næringsmessige virkninger ved en fullstendig nedrustning av det norske forsvaret. Vi har også sett på konsekvensene ved å benytte de ressursene som kanaliseres til forsvaret på alternative måter, henholdsvis til skatteletter og offentlig helsekonsum. Utviklingen i sysselsetting og verdiskapning, målt ved bruttoprodukt, har vært sentral for vurderingene av de ulike scenarier. Ved å strekke beregningene over nær 40 år, har vi også kunnet skille virkninger på kort sikt, som i stor grad bestemmes av direkte etterspørselsendringer, og virkninger på lengre sikt hvor utviklingen i konkurransevnen får større konsekvenser.

Som vi så vil ikke markedene selv "ordne opp" i de realproblemer som oppstår når vi fjerner forvaret. Selv om privat sektors konkurransevne bedres vil hverken BNP eller sysselsettingen komme tilbake til nivået fra referansebanen, men den offentlige budsjettbalanse og utenriksøkonomien blir bedre. Derved vil mottiltak ved alternativ bruk av de frigjorte ressurser være påkrevet.

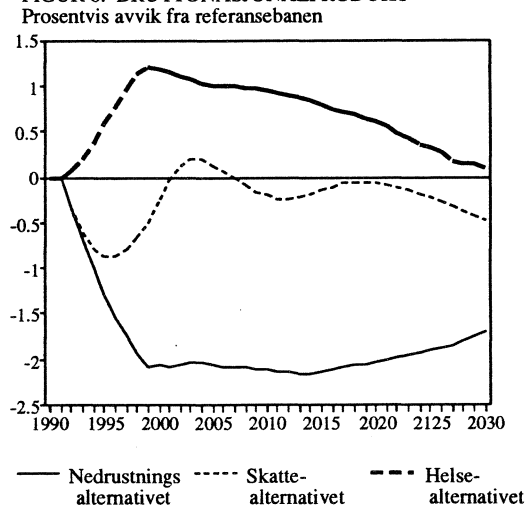
Figur 7 og 8 viser tydelig at det på kort sikt (5 til 10 år) er mer effektivt å reallokere ressursene til offentlig helsekonsum enn å gi skatteletter, hvis målet er å unngå en negativ endring i sysselsettingen, ledighet og BNP. Konkurransevnen blir endret i hver sin retning i de to alternativene, men så lenge nivået på ledigheten er relativt høy, vil konkurranseforverringen fra press i arbeidsmarkedet ved økt offentlig sysselsetting kun gi moderate kontraktive effekter. Uansett vil det ta noe tid før en endring i konkurransevnen slår ut i produksjon og sysselsetting. De positive effektene fra privat konsum ved at skattelette gir inntektsøkning, slår heller ikke fullt ut innenfor dette tidsperspektivet.

På lang sikt er det ikke like opplagt hvilke av alternativene som kommer best ut. Det mest markerte skillet mellom de to alternativene er hvordan aktiviteten i privat sektor påvirkes. I skattealternativet blir aktiviteten i privat sektor stimulert, mens den blir fortrent i helsealternativet. Som nevnt i kapittel 4 vokser ikke den private sektor i skattealternativet tilstrekkelig til at samlet sysselsetting når opp til nivået i referansealternativet, mens den i helsealternativet er høyere enn i referansealternativet gjennom hele beregningsperioden. Men på lang sikt blir aktivitetsnivået i privat sektor større enn i de øvrige alternativene. Som det fremgår av tabell 3 s. 9, blir budsjettbalansen for offentlig sektor bedret ved at nivået på de direkte skattene øker. Hvis vi skulle rendyrke analysen til å se på virkninger av balanserte budsjettendringer, så skulle vi altså ha gitt ytterligere skatteletter i siste del av beregningsperioden. Dette ville gitt bedret konkurransevne og økt etterspørsel fra husholdningene og medført økning i både BNP og sysselsetting.

FIGUR 7. LEDIGHETSRATE

FIGUR 8. BRUTTONASJONALPRODUKT

Selv om den samlede verdiskapningen målt ved BNP, blir om lag som i referansealternativet i begge alternativene ved utgangen av beregningsperioden, ser vi av figur 8 at BNP i helsealternativet gjennomgående ligger over BNP i skattealternativet. Betrakter vi derimot verdiskapningen i privat sektor får vi et annet bilde. Forskjeller i konkurransevnen medfører at BNP i privat næringsvirksomhet er størst i skattealternativet fra og med århundreskiftet. I en velferdsbetraktning må både tidsaspektet og fordelingen mellom forskjellige goder vurderes. Det hele blir derfor et spørsmål om hva man foretrekker: Et omfattende tilbud av helsetjenester eller det brede spekter av varer og tjenester som privat sektor fremskaffer.

Referanser:

Andreassen, Tormod (1972): "Forsvarets virkninger på norsk økonomi". Samfunnsøkonomiske studier no. 22, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Benoit, Emile, ed (1967): "Disarmament and World Economic Interdependence". Oslo: Norwegian University Press.

Bjerkholt, Olav; Ådne Cappelen, Nils Petter Gleditsch og Knut Moum (1980): "Disarmament and Development: A Case Study of Norway". Oslo: International Peace Research Institute, Oslo (PRIO). PRIO Publication no. S-7/80.

Bowitz, Einar og Ådne Cappelen (1991): "Nullvekst i forsvarsutgiftene: En modelbasert analyse". Upublisert notat, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Cappelen, Ådne; Nils Petter Gleditsch og Olav Bjerkholt (1984): "Military spending and Economic Growth in the OECD Countries". Journal of Peace Research, 21(4): ss 361-373.

Cappelen, Ådne; Nils Petter Gleditsch og Olav Bjerkholt (1991): "Guns, Butter, and Growth: The Case of Norway". Kapittel 4 i Steve Chan & Alex Mintz, eds: "Defense, Welfare, and Growth". Boston: Unwin Hyman, 1991.

Cappelen, Ådne (1991): "Noen tiltak mot arbeidsledighet". Økonomiske analyser nr.2-1991, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Cappelen, Ådne (1992): "MODAG A macroeconomic model of the Norwegian economy". Reprint series no.61, Oslo: Statistisk sentralbyrå. Reprint fra Lars Bergman og Øystein Olsen (red.), Economic Modelling in the Nordic Countries. North-Holland 1992.

Langørgen, Audun (1993): "En økonometrisk analyse av lønnsdannelsen i Norge". Rapporter 5/93, Oslo: Statistisk sentralbyrå.